

ПОХАРА У НЕПРИЈАТЕЉСКИМ УПОРИШТИМА

УСПЕШНО САДЈЕСТВО ЛИЧКИХ ПРОЛЕТЕРА И КОЂАНИКА

Знатне снаге немачке Групе армија »Е« даноноћно су крвариле у долини Дрине, од Зворника према северу, у настојању да се извуку преко Бијељине и стигну у позадину Сремског фронта. Јединице Друге југословенске армије, са командантом Кочом Поповићем, политичким комесаром Блажом Ломпаром и начелником штаба Лзубом Вучковићем, улагале су огромне борбене напоре да нанесу поразе Немцима у долини Дрине и источној Босни. Најтеже и најдраматичније борбе вођене су у времену од 14. до 18. фебруара, на простору од Зворника до Шепка, када се ојачана 22. немачка гренадирска дивизија нашла у заиста незавидном положају. Њој је у помоћ притекао 734. немачки ловачки пут из Винковаца, па су њени противнапади појачани. Покрет 734. ловачког пука на време је откривен и Врховни штаб НОВ и ПОЈ, да би се посредно помогло јединицама Друге армије, саопштио је Штабу Прве армије, 18. фебруара 1945. године, поред осталог, и следеће: »Непријател. пребацује јаче снаге правцем Брчко - Бијељина, са намером продора ка југу и састављања са опкољеном немачком групом која је на сектору Зворник - Брањево озбиљно угрожена дејством јединица Друге армије.

Ради спречавања непријатељског појачаног дејства на овом сектору и олакшања извршења задатка јединицама Друге армије, појачајте дејство и развијте највећу активност ваших јединица, а нарочито на левом крилу... «

Из цитираног саопштења произилази да је поручено да се напади појачају на простору који је бранила и контролисала Прва коњичка бригада и јединице Шесте личке пролетерске дивизије. Штаб армија одмах је саопштио Штабу дивизије да

се угрозе непријатељска упоришта Страшинци, Сољани, Дреновци и Рачиновци. Командант дивизије Боко Јованић, са члановима штаба, одредио је три батаљона Прве личке пролетерске и ојачани Први дивизион Прве коњичке бригаде да крену у борбени поход у непријатељску позадину. Захтев је одмах размотрен у Штабу Прве коњичке и сматрало се, поред осталог, да би добро било, приликом планирања борбеног подухвата, имати најсвежије податке о непријатељу у тим местима. Обавештајни официр је, преко својих обавештајаца и сарадника, за неколико часова поднео команданту бригаде Стојадиновићу извештај, у коме се наводи да се у Страшинцима налази батаљон Черкеза, око 300 војника, којима командују немачки официри. Они су имали, поред пушака и аутомата, 2 топа мањег калибра, 4 тешка минобацача и 30 пушкомитраљеза. На прилазима селу било је 5 бункера: на северној страни 2, на источној 1, са нешто отворених ровова, на јужној 1 и на западној страни 1. Бункери од тврдог материјала били су и на путевима који су увирали у Страшинце. Јача предстража, око 30 војника, наоружаних са три пушкомитраљеза, налазила се код мостића одакле је пут водио у Моровићку шуму. Посаду упоришта у Рачиновцима сачињавала је чета војника, у Сољанима ојачана чета, у Дреновцима две чете, у Врбањи батаљон усташа и Черкеза. У Гуњи се налазила батерија тешких артиљеријских оруђа, припремљених да дејствују према Босутским и Спачванским шумама и положајима Прве коњичке бригаде. Поменути упориштима брзо је могла стићи и знатнија помоћ из оближњих гарнизона и дубље позадине. Обавештајни официр је навео, на крају извештаја, да су подаци добијени од одборника Марка у Страшинцима, који је поуздан и сналажљив. Подаци су проучени у штабовима Прве личке и Прве коњичке бригаде и добро су послужили за припрему и извођење напада.

Кад је примио усмено наређење Штаба дивизије, 18. фебруара, да један дивизион стави под команду Штаба Прве личке пролетерске бригаде, с командантом Митром Закланом и замеником политичког комесара Миланом Грубићем, командант Прве коњичке Срећко Стојадиновић позвао је команданта Првог дивизиона Милана Борјанића, политичког комесара Гојка Родића, заменика политичког комесара Буру Мандарића и потанко им објаснио шта предстоји. Уједно им је објаснио да ће тројица чланова Штаба бригаде бити ангажовани у извођењу напада и налазити се у Штабу Прве личке. Командант

бригаде је пожело да Први дивизион постигне завидне резултате у наредним окршајима. Борјанић је обећао да успех неће изостати и да ће зналачки сарађивати и усклађивати нападе са јединицама личких пролетера.

Уследила је писмена заповест команданта бригаде да Први дивизион, са свим расположивим снагама, крене правцем Адашевци - Моровић - Вишњићево - Сремска Рача - Јамена. Остали део заповести и наређења како је наглашено, Дивизион ће примити од команданта Прве личке пролетерске бригаде која је раније кренула означеним правцем.

Коњаници су се добро припремили за прилично дуги марш и борбу. Командири, политички комесари ескадрона и њихови заменици Душан Нулибрк, Борће Судар, Иван Јерковић, Стево Цвркаљ, Иван Бошић и Иван Топић окупили су командире и делегате водова Владу Дамјановића, Даворина Влаха, Николу Поповића, Васу Пајића, Буру Поповића, Крсту Божића, Јову Кесића, Милисава Јовановића, Марка Гвозденовића и Божидара Ранчића да им предоче да воде рачуна о коњима, оружју, борцима, десетарима и себи. То је значило да се у време борбе не сме тек тако »грлом у јагоде«, да су животи бораца и старешина најважнији, уз истовремено доношење удараца непријатељу.

Дивизион је кренуо ходом, а нешто касније, на бољем путу, касом, да сустигне пролетере Прве личке. Коњаници су били расположени, збијали су пошалице на рачун нечије неспретности и гласно се смејали. Командирима и политичким комесарима ескадрона није сметало добро расположење потчињених, њихове пошалице, али су желели да се заори и песма из десетина грла, разуме се тиха, да се не би проломила кроз дубину Босутских шума које се никад нису могле довољно испитати и контролисати. Храбри командир Цвркаљ први је запевушио, а остали су га пратили. За њиховим леђима остали су Адашевци и на видику се помаљао Моровић. Песму је прекинула команда да се коњи потеряју касом. Иза коњских копита заврцале су грудвице смрзле земље и брзо се стигло у сремско село, на утоку Студве у Босут, где су кратко одмарали. Борци Другог дивизиона, смештени у Моровићу, срдачно су дочекали своје другове и зажалили што им се не могу придружити у освајању непријатељских упоришта.

У Вишњићеву Први дивизион је сустигао јединице Прве личке бригаде и убрзо је избио на њихово чело. Командант дивизиона Милан Борјанић и политички комесар Гојко Родић

одмах су се јавили комадаиту бригаде Митру Заклану да приме конкретне борбене задатке. Убрзо је уследио застој и предах пролетера и коњаника, а команданти и политички комесари батаљона и дивизиона окупили су се код команданта бригаде да детаљно утаначе план напада и начин његовог извођења. Други батаљон, под командом Милоша Тодорића и Симе Башкота, добио је задатак да упориште Страшинце напада с југозападне стране, преко шуме Кучине, с тим да једну чету усмери да затвори правац према Дреновцима. Лево од њега, а западно од упоришта, у захвату друма према Сољанима, морао се поставити Други коњички ескадрон да осигура поменути правац и спречава узмицање непријатеља из Страшинаца. Трећи батаљон је морао упасти са североисточне, а Четврти са источне стране. Он је истовремено имао задатак да штити правац од Рачиноваца и помаже у транспорту рањеника.

Кад је за предстојећу борбу све утаначено, командант бригаде је упитао да ли има нешто нејасно. Његово издужено и енергично лице, још изражајније под лелујавим пламичком лојанице, нетремице су гледали команданти батаљона, командант дивизиона, политички комесари и ћутали. Командант бригаде држао се оне народне да ћутање значи одобравање, додао да ће у бригадној резерви задржати брзопокретни Први коњички ескадрон и да се одмах може кренути да би се напад извео у предвиђено време, у 4 сата ујутру.

Покрет је настављен у највећој тишини, по мраку. На челу дугачке борбене колоне пролетера били су коњаници Првог дивизиона, усправни на седлима, навикнути на опасност и олушкивање. Ишли су насипом поред Саве која је монотono шумела и испаравала облачиће магле. С десне стране колоне, у Босутским шумама, ништа се није чуло и примећивало. Штаб дивизиона није ништа препуштао случају и упутио је патролу - претходницу да испитује сваки метар пута до Јамене, практично до полазног положаја за напад пролетера и коњаника. Насип поред реке био је погодан за приближавање непријатељу. Природна препрека, Сава, штитила је да Немци, усташе и четници не пређу из североисточне Босне и приреде изненађење. Знајући и процењујући заједно са чланом штаба Прве коњичке, да је део насипа и пута од Сремске Раче до Јамене, изложен удару са супротне десне обале реке, командант Прве личке бригаде је прихватио да се један вод коњаника распореди да штити осетљиви правац.

Попаљено сремско село Јамена, у коме су усташе извршиле страшне злочине над недужним мештанима, углавном же-

нама, децом и старцима, било је скоро без живе душе и сабласно је изгледало у сивилу ноћи. Пролетери и коњаници с иијететом су пролазили поред зидина кућа, убрзавали кораке да што пре стигну Страшинцима и сачекају знак за напад. Водичи су помагали да се не залута. Командант бригаде је упућивао курире командантима батаљона и командиру ескадрона да дозна да ли се све чини према утаначеном плану, а они су се враћали са повољним вестима и није било места командантовој забринутости. У Страшинцима је владао мир. По томе се дало закључити да Черкези и Немци нису открили шта се припрема. Заменик политичког комесара, Милан Грубић, нестрпљиво је чешће виркао у ручни сат и прижељкивао да време брже тече. Затим се пригнуо команданту и шапнуо му да је преостало свега десет минута до почетка напада. Хладнокрвни Митар Заклан је узвратио да ће то зачас проћи и испитивачки зурio у обрис села у равници.

Знак за напад није дат како је договорено, испаливањем по три црвене ракете, из стрељачког строја Другог батаљона, него пуцњавом на североистоку села. Шта је пореметило договорени ред ствари? Водич и претходница Трећег батаљона прерано су наишли на Черкезе и Немце на месту где их нису очекивали. Судар је био неизбежан и обрачун је почео нешто пре предвиђеног времена. Команданта и политичког комесара Другог батаљона није збунила прерана пуцњава, на супротној страни од њиховог стрељачког строја и села и одмах су испалили по три црвене светлеће ракете да тако означе да сви батаљони крену на непријатељско упориште. Други коњички ескадрон на време је стигао да се распореди на левом крилу Другог батаљона Прве личке бригаде, да осигура правац од Сољана и Дреноваца и истовремено контролише западне излазе из нападнутог упоришта. Борба је попримила у жестини, збуњени непријатељски војници нису успевали да се сасвим приберу и пруже озбиљнији отпор. Многи су падали смртно погођени ватром пушкомитраљеза и експлозијама ручних бомби. На повике да се предају, доста их је дигло руке и стрепећи чекало. Лички пролетери одмах су се потрудили да заробљенике спроведу у позадину. Њихово оружје и опрема су заплењени и одвожени из упоришта. Неколико непријатељских војника покушало је умаћи друмом за Сољане, али су налетели на коњанике. Зауостављени су наизменичним повицима да се предају, али нису стали и положили оружје. У покушају да учине оно што су наумили, отворили су ватру из

аутомата и пушака и умало нису усмртили политичког комесара који се нашао у стрељачком строју Првог вода. Узвраћено им је наизменичним рафалима и тројица су убијена. Неколико их је узмакло назад, за оближње сеоске куће и пало у шаке личким пролетерима, а двојицу су коњаници сустигли и савладали. Потера и даље није престајала. Отпор у упоришту је осетно малаксавао. Јуришима и ручним бомбама савлађиване су преостале ватрене тачке и зграде преуређене за одбрану. У центру села, код мостића на каналу, непријатељски војници су гинули и нису се предавали. Пролетерима се придружило одељење коњаника да заједнички униште последње ватрене тачке. У освет зоре, у 6 часова, пуцњава се проредила и убрзо је престала. Могло се јасно сагледати шта су лички пролетери и коњаници постигли у двочасовној тешкој борби. Уништили су бројне ватрене препреке, прегазили линије ровова, бункера и остале ватрене тачке. Убијено је 75 и заробљено 37 непријатељских војника. Заплењено је њихово оружје и муниција. Приликом деобе ратног плена коњаници су узели оно што им је требало: 6 дивних јахаћих коња, са целокупним прибором за јахање, 1 ручни минобацач и 40 минобацачких грамата.

ОБАЗРИВО НА СОЉАНЕ

Задовољан победом у Страшинцима, командант Прве личке честитао је командантима батаљона, команданту дивизиона, политичким комесарима и саопштио да се обазриво мора кренути на упориште Сољане, вешто га обухватити и сатрти његову одбрану. Команданту батаљона, Боки Јованићу Малом, наређено је да јединице одмах поведе према циљу и разради конкретни план напада. Трећем батаљону је придодат вод искусних извиђача и Први ескадрон Првог коњичког дивизиона. Коњанике су водили командир ескадрона Душан Кулибрк и политички комесар Борђе Судар, увек жељни борбених окршаја и вешти у вођењу јединице. Командант батаљона је претпостављао да је упориште Сољани ојачано и није грешно. Тамо су приспели непријатељски војници који су некако измигољили из Страшинаца, одмах се реорганизовали у јединицу спремну да пружи снажнији отпор. Из Врбање је стигла сатнија добро наоружаних усташа, спремних да се боре до последњег даха и бране најугроженија места.

Штаб батаљона, у сарадњи са командама чета и командом ескадрона, у ходу је разрадио, иосле пажљивог извиђања, план напада и подилажење Сољанима. Непријатељским ватреним линијама морало се прилазити преко равног и непокривеног земљишта, у подневним часовима, уз ризик да се претрпе и осетнији губици. Командант батаљона упозорио је командире чета да је снажаљвост пресудна. Чете су распоређене тако да врше удар у јужну линију одбране упоришта, уз истовремено обухватање источне и западне стране. Први коњички ескадрон добио је задатак да искористи пошумљени предео источно од упоришта, да неопажен прође према северу и скрене на друм између Врбање и Сољана, добро се обезбеди, а преостале десетине и водове усмери да освајају северни и северозападни део села и штите десни бок стрељачког стоја личких пролетера који наступају са истока. Команди ескадрона било је јасно шта се тражи и какве се тешкоће могу догодити. Коњаници су успели да непримећени дођу циљу и прећу у поредак за напад.

Напад је почео у 13 сати. Најжешћи притисак извршила је чета пролетера да би савладала непријатељску одбрану на јужним прилазима селу. Неочекивано жесток отпор спречавао је пролетере да се домогну првих кућа и лакше напредују. Одбрана јужног дела упоришта појачавана је довођењем бранилаца са источног и североисточног руба села. То померање олакшало је чети пролетера са источне стране да улети у упориште и продужи у његову дубину. Стрељачки вод коњаника, са командиром Николом Поповићем и делегатом вода Васом Пајићем, сломио је северну спољну одбрану и нашао добре заклоне у кућама на периферији. Спољна одбрана је попуцала и на осталим правцима и љута борба се наставила у средишту села, поред цркве, неколико тврђих зграда и бункера. Усташе су гинуте и нису се предавале. На крају су сатерани у три бункера, у центру села. Групе бомбаша покушавале су да разоре бункере, вешто су их начињали и надали се успеху. Из позадине је очекивано и минобацачко одељење, које је требало да постави оруђа на заравни иза цркве и непосредно бомбардује. У току последњег и одлучујућег напада на бункере, нешто после 15 сати, у стрељачке стројеве пролетера и коњаника стигла је непријатна вест: непријатељу у Сољанима је стизала помоћ из два правца, од Врбање и Дреноваца. Из Врбање је каскао ескадрон коњаника - Черкеза, а за њима је журила сатнија војника, ојачана батеријом тешких минобацача. Черкези су

извадили сабље из иожиица, њима витлали изнад глава и наговештавали да ће јуришати. Истурени вод коњаника Првог ескадрона, са командиром Младеном Јовановићем и делегатом Рајком Томићем, док су два преостала вода и команда ескадрона заузети прогоном непријатељских група, није имао изгледа да задржи и одбије далеко надмоћнијег противника. Курир је трком упућен да командиру Нулибрку јави шта се дешава. Почело је маневрисање и избегавање судара сабљама. Командир ескадрона је знао да су Черкези далеко вичнији и увежбанији у руковању хладним оружјем и командирима вода је наредио да се противник одбије сасрећеном ватром из аутомата и пушкомитраљеза. На заравни иза села настала је трка коња, заштектали су аутомати и пушкомитраљези. Черкези су увидели да неће доћи до сече сабљама, одмах су их вратили у ножнице, на команде немачких официра који су их предводили, прихватили аутомате, пушке и пушкомитраљезе и на ватру Првог ескадрона узвратили истом мером. Њима је припомагала и сатнија војника који су се развили у стрелце и упорно наступали. Командир ескадрона добио је поруку да се извуче из упоришта и узмиче испод убитачне непријатељске ватре. Непријатељски коњаници галопом су улетели у Сољане и запретили су да ће поубијати рањене пролетере, прикупљене у центру села и припремљене за евакуацију. Сазнавши то, командант батаљона је наредио да се рањеници не смеју оставити на милост и немилост крвожедном непријатељу. Почели су драматични јуриши и изношење рањеника из упоришта. Шест пролетера је погинуло и 20 рањено у борби за спасавање рањених другова. Док су рањеници изношени из упоришта, ескадрон коњаника је штитио друм и помагао да се што брже отпреме према Страшинцима, Јамени, Моровићу и Адашевцима. У извештају Штаба бригаде, сачињеном после борбе код Сољана, записано је: »На сектору нашег ескадрона непријатељ је имао тринаест мртвих и шест рањених, од којих девет усташа и четири Немца. Наши губици: један мртав. Све снаге пешадије, као и нашег ескадрона, повукле су се у село Страшнице и одмарале до 2 часа 20. о.в. мес., одакле смо извршили покрет на старе положаје... «²¹⁾

ОПЕТ НА БАТРОВЦЕ И ЛИПОВАЦ

Борбена активност коњаника је учестала. Без предаха се патролирало на простору од Адашеваца до Моровића, Виш-

²¹⁾ ВИИ, број регистра 33/3, кутија 261.

њићева, Сремске Раче, Јамене, прелазило на десну обалу Босута, залазио у дубину Босутских шума. Постављане су заседе, хватани такозвани живи језици, вршена насилна и остала извићања. Непријатељ није имао мира, али је упорно настојао да узвраћа, да се одржи у бројним упориштима, без обзира што их је повремено губио и трпео поразе. Доводећи појачања из дубље позадине, Немци су вршили противударе и успевали су да преотму изгубљено. Нека упоришта, на пример Батровце и Липовац, никако нису желели изгубити због њиховог тактичко-оперативног значаја и погодности за одбрану. На прилазима поменутих местим свакодневно се могла чути пуцњава. Борци Прве коњичке непрекидно су узнемиравали непријатеља у Батровцима и Липовцу, а понекад су преузимали и озбиљније нападе да уздрмају и освоје упоришта. Немци и усташе су појачавали сопствене линије одбране постављањем нагазних и мина изненађења, понегде чак и три реда, да осујете продор коњаника и личких пролетера.

Дан после окршаја у Страшинцима и Сољанима, Штаб Прве коњичке бригаде је одлучио да Први дивизион нападне упоришта у Батровцима и Липовцу. Обавештајни официр бригаде је добио задатак да помоћу извиђачких патрола дозна, макар и приближно, колико се непријатељских војника налази у оба упоришта и како су наоружани. За кратко време Штаб бригаде је добио податке да су три сатније 3. усташке бојне распоређене у оба села, да им командују немачки официри. Усташе су располагале са батеријом тешких минобацача, постављених на ватреном положају у центру села и припремљених за дејство. Извиђачка патрола је открила положаје више бункера, грађених од цигала, чији су прилази били заштићени минским пољима. Усташе су имале и 7 ручних минобацача, 3 противтенковске и 15 тромблонских пушака. Обавештајни извештај био је толико детаљан да се могло потпуно сагледати како се непријатељ утврдио и припремио да одоли и жешћим нападима.

У заповести за напад је упозорено да је непријатељ минирао део села, лево од цркве до шуме Спачве и десну обалу Босута до скеле, према шуми Илочи. Првом дивизиону, коме је наређено да са целокупним људством и наоружањем изврши напад на упоришта Батровце и Липовац, детаљно је предочено какве га препреке и неугодности чекају. Наглашен је и циљ напада: да се непријатељске снаге задрже у упориштима, на тај начин осигура леви бок борбеног распореда Шесте личке

пролетерске дивизије одиосно јединица Друге личке бригаде, која је имала задатак да наступа на простору између коте 83 и реке Босута, преко шуме Драгановце и главнином угрози упориште Апшевце. Поред тога, предвиђало се да један ескадрон Другог дивизиона нападне упоришта Јамену и Страшинце, у које је непријатељ ушао чим су одступили батаљони Прве личке и Први дивизион Прве коњичке бригаде. Истовремени напад на више упоришта срачунат је, без сумње, да се непријатељ заплаши и сазна да никад неће имати мира.

Борци Првог дивизиона, иако прилично уморни од претходних окршаја у непријатељској позадини, добро су се спремили за извођење напада. Извршене су војничке и политичке припреме. Одржани су партијски и скојевски састанци, од младих комуниста, по устаљеном обичају, очекивало се да предјаче у савлађивању противника, да буду узор осталим борцима. Напад је морао, истакли су командири и политички комесари, бити снажан, одлучан и енергичан. Коњаници су то добро запамтили и обећали су да ће учинити све што буде у њиховој моћи.

Извођење напада било је предвиђено за 6 сати ујутру, 22. фебруара 1945. године, нешто пре сванућа. У вечерњим сатима коњаницима је омогућено да мало одспавају да би одморнији кренули знаним стазама, до Босута, да пређу на његову десну обалу и подилазе непријатељској линији одбране. Издужена колона кренула је после поноћи и без тешкоћа стигла на обалу Босута. На челу маршевског строја налазио се командант дивизиона Милан Борјанић, а на зачељу политички комесар Гојко Родић, заменик политичког комесара Буро Мандарић, обавештајни официр Милан Скенцић, секретар Скоја Блаж Влах и ветеринарски болничар Радован Сараловац. Сви су имали тачно одређену улогу у току напада, чекали су да се преброди Босут да се укључе у стрељачки строј. Референт санитета Велимир Димитријевић, са неколико бораца, запутио се коти 83 на коју ће доћи чланови Штаба бригаде, да организује прихватилиште за рањенике и обезбеди њихову евакуацију за Моровић и Адашевце. Коњаници су сјახали коње и препустили их коњовоцима, сваком по четири, да их држе у заклонима и воде на прописаној удаљености, за ескадронима у наступању. Одређени су и командири коњоводаца, који су непосредно одговарали командирима ескадрона. Једна коњичка патрола упућена је према Градини, а курири у Штаб Друге личке да однесу поруку о садејству.

Црвене светлеће ракете означиле су напад. Силина удара коњаника сасрећена је на бункере западно од Батроваца, поред друма за Липовац. Коњаници су настојали да освоје праве ватрене тврђаве, бомбаши су се вешто прикрадали пушкарницама бункера и покушавали да их разоре. Већ у првом налету запаљен је један бункер, а остали су се нашли под убитачном ватром целог Првог ескадрона. Бункери, ровови и минска поља били су озбиљна препрека да се Батровци не освоје и да се продужи за Липовац. Основно је, ипак, извршено, непријатељ је сатеран у сопствена упоришта, а тиме је обезбеђивано лево крило борбеног распореда личких пролетера који су угрожавали Апшевце. У оперативном дневнику Прве коњичке о нападу на Батровце, је записано, поред осталог: »Запаљен је један непријатељски бункер и извршен демонстративан напад на остале бункере, због чега је непријатељ био јако узнемирен... «²²⁾

Упориште Страшинци било је далеко тврђи орах него раније. У њих је стигло 400 немачких војника из Брчког, углавном из састава 7. СС дивизије »Принц Еуген«, који су упориште, за свега неколико часова, припремили за дужу и солиднију одбрану. Располагали су са доста аутоматског оружја, 6 минобачача и нагазним минама, које су постављали на прилазима бункерима и улазима у село. Командант Лаза Билић и политички комесар Милорад Дракулић, када су чули излагање обавештајног официра Владимира Малетића, реаговали су разумно: демонстративне нападе треба вршити целе ноћи и не дозволити непријатељу да ока склопи.

Лепо време омогућавало је авионима са аеродрома у Руми и Великим Радинцима да лете у позадину Сремског фронта, да митраљирају, ракетирају и бомбардују непријатељске колоне на друмовима, возове на пругама, железничке раскрснице, артиљеријске дивизионе и батерије, значајне војне циљеве у градовима. Неки летови су вршени и на основу података које су прикупљали обавештајни официри Прве коњичке и достављали их Штабу Прве армије. На основу тих података, на пример, ескадриле авиона летеле су према Жупањи и Брчком, отварали митраљеску ватру и бомбардовали поједине објекте. Нису поштеделе ни мост на Сави код Брчког, али је он ужурбаном поправљен и оспособљен за саобраћај. Авиони су понекад прелетали изнад Моровића, Вишњићева, Адашеваца, изазивали радозналост коњаника који су пратили њихов лет и

²²⁾ ВИИ број регистра 1-1/6, кутија 261.

желели им успешне борбене подухвате. Коњаници, међутим, нису знали да се неки летови планирају и изводе на основу података њихове обавештајно-извиђачке службе. Обавештајци су пратили учинак бомбардовања у Жупањи и околини и стављали су своје примедбе. Посредством обавештајног официра Прве коњичке бригаде, официр Обавештајног центра жупанског среза тражио је да се у Жупањи бомбардује зграда Земпра, Суда, школе, Вујићева и Миклешева гостионица и главна раскрсница. Предлагао је да се то учини 25. фебруара, у време када се у једној од поменутих гостионица, у 16 сати, требало одржати значајан војно-политички састанак коме ће присуствовати усташки велики жупан и генерал Густовић.

Нема података да ли су објекти у Жупањи бомбардовани, али су коњаници били одушевљени нашим авионима који су бомбардовали и митраљирали непријатељске положаје у Батровцима и Липовцу. Чинили су то вешто, силовитим понирањем и извлачењем у висину, избегавајући ватру непријатељских противавионских оруђа. Са својих положаја у близини Батроваца и Липовца, коњаници Другог ескадрона, изузетно радосни, махали су капама да поздраве авионе у лету и да им појеле још више успеха. Експлозије авионских бомби изазвале су пожаре у Липовцу, а највећа буктиња пламсала је у стоваришту кудеље и осветљавала околину. Командир ескадрона је сматрао да треба искористи дејство авијације и извести демонстративни напад на Батровце. Водови су наступали са истока, југоистока и североистока, незадрживо прегазили предње непријатељске ровове и бункере и уклинили се у упориште. Усташе су извршиле противнапад да се ослободе притиска и коњанике нису одбили на полазне положаје. Борба је дуже вођена у центру села, код цркве и околних зграда. Усташе су употребљавале тешке митраљезе и минобацаче и одбијале налете коњаника. Кад су командир и политички комесар ескадрона увидели да неће успети да освоје изузетно брањене објекте и да би то стајало доста жртава, наредили су да се водови коњаника обазриво врате на своје положаје. У вишечасовном оштром сукобу коњаници нису имали губитака.

Крајем фебруара 1945. године Прва коњичка бригада је држала раније поседнуте положаје на линији од Моровића до Вишњићева, Сремске Раче и левом обалом Саве до Јамене. Није то био обичан, статичан положај. Коњаници су понегде били далеко испред својих ровова и заклона, код непријатељских упоришта у дубини Босутских шума. У Моровићу, на при-

мер, било је седиште Штаба дивизиона и помоћних јединица, а ескадрони су непрестано били у акцији и додиру са непријатељем. Један ескадрон даноноћно је био испред упоришта у Батровцима и Липовцу. У погодним тренуцима вршио је насилна извићања. Стога се може рећи да се део Сремског фронта, који је штитила Прва коњичка бригада, разликовао од делова које су браниле остале јединице Прве армије, јер није био статичан и условљен само тиме да борци бивакују у рововима и подземним склоништима.

Коњаници су имали иницијативу у предузимању извиђачко-патролних похода. На тај начин парализована је и спречавана непријатељска извиђачка активност. У рејону Батроваца, истина, усташе су кренуле, 25. фебруара, у насилно извићање не знајући да су коњаници зашли у ничију земљу и примирени чекали. Усташе су прошле напред, наишле на личке пролетере и добиле што су тражиле. Испод жестоке ватре трком су измакли, користећи пречице, чиме су избегли заседу коњаника и осетније губитке. Исте вечери извиђачке патроле коњаника вршиле су насилно извићање у рејону Батроваца и Липовца и пушкарање је потрајало скоро целе ноћи.

Ојачане коњичке патроле извићале су терен код Јамене, Страшинаца и Сољана и обавестиле команду ескадрона да су непријатељи запосели Јамену и ојачали посаду у Страшинцима. Био је то знак да се непријатељ утврђује у истуреним упориштима да лакше одолева нападима коњаника. Извиђачка коњичка патрола упућивана је преко Саве, у североисточну Босну, заједно са обавештајним официром дивизиона, да успостави везу са Обавештајним центром у Команди места Бијељина и преузме поверљиви обавештајни извештај. Патрола је избегавала сукобе са непријатељем и правовремено је стигла на одредиште. У поменутој команди места коњаници су лепо дочекани, збринуте храном и припремљени за повратак. У непосредном разговору са борцима Команде места, они су дознали да се Немци споро и тешко извлаче из Зворника према Бијељини, ту се кратко одмарају и продужавају друмом за Брчко. Мање групе војника долазиле су у Доњи Бродац, узимали свиње од мештана и терали их у своје јединице. Дознало се, такође, да четничке јединице вршљају у неким селима у околини Бијељине, да их стотинак и више залазе у Црниљево и Велико Село.

Док се један дивизион обично налазио на истуреним положајима, преостала два су боровила у Адашевцима, изводила

интензивно војну и политичку обуку, бавила се културно-просветним и спортским активностима. Дивизони су истовремено попуњавани новодошлим младим борцима из Србије, који су војнички солидно обучавани и политички припремани за прве ватрене окршаје. Њима је, поред осталих, говорио о војно-политичкој ситуацији у нашој земљи и свету, о стању на фронтovima, политички комесар бригаде Карло Шуман. Новодошли борци, поред осталог, детаљно су упознати са циљевима народноослободилачке борбе, перспективама стварања и јачања нове Југославије, равноправне заједнице свих њених народа и народности. Брижљиво су проучаване и тумачене одлуке Другог заседања Авноја и улога КПЈ у народноослободилачкој борби и револуцији.

Неопходно је подсетити да је попуна Бригаде новомобилисаним борцима и добровољцима вршена и раније. У томе су знатног удела имали новоформирани регрутни центри у Србији. Прва значајнија попуна, не само борцима добровољцима, него и коњима и одговарајућим јахаћим прибором, извршена је у рејону Аранђеловца, пре поласка Бригаде у борбе за Младеновац, Авалу и битку за Београд. У ослобођеном главном граду у Прву коњичку добровољно је ступило скоро 60 омладинаца који су раније служили у коњичким јединицама бивше југословенске војске и имали доста искуства. На Сремском фронту, у Руми, када је формиран Други дивизион, уследила је знатна попуна људством и јахаћим коњима. Из регрутних центара у Србији у Адашевце је стигло око 160 омладинаца да постану борци тек формираног Трећег тешког дивизиона. Нешто касније, кад је извршена реорганизација бригада и дивизија на Сремском фронту, кад се прешло на тројну формацију, а неке јединице су расформиране, знатан број бораца је додељен Првој коњичкој бригади да би се појачали њени борбени редови. Попуњавање људством и коњима настављено је и касније, у завршним борбама за ослобођење земље и непосредно после рата.

ЗНАЧАЈНА ПАРТИЈСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

Побољшању политичко-партијског рада у Првој коњичкој бригади стално је посвећивана изузетна пажња. У томе- су главну улогу имали политички комесар бригаде, заменик политичког комесара бригаде, политички комесари дивизиона и

ескадрона, њихови заменици и делегати водова. На војничким конференцијама, на партијским, скојевским и омладинским састанцима, често се расправљало, поред осталог, о питањима значајним за бољу борбену готовост појединих ескадрона, дивизиона и Бригаде у целини. Чланови Партије и Скоја, по правилу, имали су обавезу да предњаче у борбеним окршајима и осталим активностима. Ако се тако нису понашали, доживљавали су озбиљне критике и морали су се мењати.

Крајем фебруара 1945. године у партијској организацији Бригаде било је око 80 чланова КПЈ, а 120 у скојевској организацији. Било је прилике да се партијска и скојевска организација омасове, нарочито пријемом младих и полетних људи који су се истицали у борбама, извиђању, патролирању, али је обазривост била претерана, што се граничило са секташtvом. То, уосталом, није било карактеристично само за Прву коњичку, него и за остале наше бригаде у рововима Сремског фронта. Заменици политичких комесара и руководиоци Скоја припремали су борце за учлањавање у КПЈ. Неки су пролазили и кандидатски стаж за члана КПЈ, а неки скојевци директно су примани, најхрабрији међу храбрима, и тако им је одавано посебно признање. Већина бораца и руководилаца постали су чланови Партије и Скоја пре доласка у Прву коњичку, у јединицама у којима су раније били. Њихово искуство много је значило за оспособљавање партијске и скојевске организације, за решавање бројних проблема, доприносило је јачању морално-политичког стања и борбене оспособљености јединица. Политичко и партијско руководство Бригаде остварило је добру сарадњу са одговарајућим руководством у Штабу дивизије и Штабу армије. Без обзира што је Штаб бригаде био потчињен Штабу Шесте личке дивизије, а касније и другима, партијска организација је непосредно била повезана са партијско-политичким руководством Штаба Прве армије, њему је подносила извештаје и одговарала за укупни рад. То не значи да партијско руководство Бригаде није истовремено и присно сарађивало са партијским руководством Дивизије у низу питања значајних за идејну изградњу комуниста и скојеваца. О доброј сарадњи сведочи и позив партијско-политичким руководиоцима Прве коњичке бригаде да учествују на партијској конференцији Шесте личке пролетерске дивизије »Никола Тесла«, која је одржана 22. фебруара 1945. године, у биоскопској дворани у Шиду. Конференцији су присуствовали Едвард Кардељ, Франц Лескошек, Благоје Нешковић и Михајло Шва-

бић. Комунисте Прве коњичке представљали су Карло Шуман, политички комесар бригаде и Буро Шаиновић, заменик политичког комесара бригаде. Они су се припремили да пажљиво прате о чему се расправља и своје утиске верно пренесу комунистима у Бригади. Шаиновић је чак носио фотоапарат, неке догађаје и ликове успео да фотографише и сачува од заборава. Комунисте, борце и руководиоце, поменуте дивизије представљало је 230 делегата који су већином дошли из ровова и са ватрене линије њиховог дела фронта. У непосредном разговору са секретаром дивизијског комитета, Даном Еуићем, политичким комесаром дивизије Никицом Пејновићем и командантом дивизије Боком Јованићем, пре почетка рада конференције, Кардељ се интересовао за борбено стање јединица и морално-политичко расположење бораца на линији фронта, за партијско-политички и културно-просветни рад, за животне услове у рововима и земуницама. Баш у то време бригаде Шесте личке пролетерске дивизије, којој је припадала и Прва коњичка, држала је положаје испред Илинаца, Трновца, Апшеваца, Батроваца и јужније, до обале Саве. Док су неке биле на ватреној линији, друге су биле нешто позади, у дивизијској резерви у Адашевцима и околини, изводиле војну и политичку обуку.

У препуној биоскопској дворани делегати су бурним аплаузом поздравили Кардеља, Лескошека, Нешковића и Швабића. Радно председништво није бирано. За председничким столом нашли су се Кардељ и другови из највишег партијског руководства и Дане Нуић, секретар дивизијског комитета. Предложен је и усвојен дневни ред. Поднета су три реферата: о партијском раду и организовању, политичкој ситуацији и војним питањима. Референти су говорили о суштинским питањима живота и ратовања јединица, о уздизању војних и политичких кадрова, руковођењу, одговорности, потреби стицања знања и међународној ситуацији. Шуман и Шаиновић, седећи у предњем делу сале, понешто су бележили, у првом реду оно што је било од искуственог интереса за комунисте Прве коњичке.

Кардељ и остали руководиоци пажљиво су слушали излагања, памтили оно на шта је требало дати опширније одговоре и објашњења. Уследиле су занимљиве дискусије и питања. Питања делегата већином су се односила на спољно-политичке догађаје, на чврстину савезничке коалиције, напредовање Црвене армије, енглеских и америчких армија према срцу Хитле-

рове Немачке и улогу Француске. Није ирећутано пружање помоћи западних савезника Народноослободилачкој војсци Југославије у ратном материјалу и осталом. Делегате је копало шта највиши партијски руководиоци мисле о прикључењу Истре и Трста Југославији и њеном међународном признању. Узимајући реч, Кардељ се потрудио да одговори на бројна питања, али се нешто дуже задржао на могућностима признавања нове Југославије у свету. Закључио је: »Бићемо у свету толико признати колико будемо јаки...«. Његова сажета мисао дубоко се урезала у свест свих присутних. Шуман и Шаиновић, после повратка из Шида, комунистима су пренели шта су чули и видели, а Кардељева сажета изрека постала је права крилатица, појавила се, већ сутрадан, у виду мозаика, исписана зрневљем кукуруза, у рововима и грудобранима Прве коњичке и осталих бригада Шесте личке пролетерске дивизије.

На политичким часовима, партијским, скојевским и омладинским састанцима проучаване су поруке партијске конференције и учесника у дискусији: да се борци и руководиоци, поред осталог, оспособљавају војнички и политички, да се максимално залажу у борби, у савлађивању непријатеља и освајању слободе.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНИ РАД, ПРОСЛАВЕ, СПОРТСКЕ И ОСТАЛЕ АКТИВНОСТИ

Унапређењу културног живота, спортских и осталих активности у Првој коњичкој бригади стално је посвећивана, у зависности од стања на фронту, одговарајућа пажња. Најчешће у влажним рововима и склоништима, на мразу, у влази и глибу до грла, коњаници су имали доста невоља. На то се надовезивала и једноличност живљења, монотонија у рововима и заклонима. Коњаници су стога више волели да патролирају, да залазе у позадину непријатеља, да се упуштају у мање и веће окршаје, иако је то било далеко опасније од осматрања и виркања из сигурних заклона и ровова. Једнолично живљење на положајима, а такође и у њиховој позадини, могло се донекле ублажити осмишљеним културно-просветним, спортским и сличним активностима, које су, објективно цењено, биле у функцији јачања укупне борбене готовости коњичких јединица. Пресудну улогу у том послу имали су политички комесари, делегати водова, културно-просветни одбори у дивизи-

зионима и ескадронима. Сваки члан одбора имао је конкретно задужење и одговарао је за извршење конкретног задатка. Зависно од склоности, члан одбора бринуо је било о просветном, уметничко-приређивачком или неком другом сродном послу. Временом су формиране драмске групе, хорови, рецитаторске групе, мањи музички састав и повремено су припремане приредбе за коњанике и народ. Забавни програми су припремани и у заједници са културним екипама бригада Шесте личке дивизије и најчешће извођени у Адашевцима и околним местима. Приредбе су понекад припремане и извођене заједно са мештанима Адашеваца и Моровића. А кад су извођене старо и младо, заједно са коњаницима и личким пролетерима, масовно је хрлило да чује извођаче: своје глумце, певаче, рецитаторе и остале, међу којима је било и заиста талентованих. На приредбама су углавном, извођени скечеви и шаљиви комади са догодовштинама из борбе коњаника, у којима је непријатељ обично приказиван у подређеном положају и најружнијем светлу. Хорови су певали борбене и родољубиве песме, а соло-певачи и дуети разгаљивали су душе присутних. Рецитатори су говорили стихове познатих песника, учесника народноослободилачке борбе, Владимира Назора, Бранка Бопића, Скендера Куленовића, Ивана Горана Ковачића, Карела Дестовника Кајуха, Коче Рацина, Чедомира Миндеровића и других. Било је и смеха на рачун казивања сопствених догодовштина и слабости појединих коњаника. О томе је Петар Вишекруна записао: »Припремали смо 'врапца', хумореске које су говориле о животу у чети, згодама и незгодама појединаца у току дана. Све смо то чинили у циљу стварања што боље атмосфере и потребног расположења. Обухватили смо разна питања, као што су држање појединаца кад чују фијук непријатељских граната и њихову експлозију у нашој близини, изглед појединих другова и при повратку од жена које су им дошле у посету, однос према куварима кад нам доносе храну и потеру за 'репетом', међусобне односе појединих другова и наших другарица (болничарки), незгоде у задимљеним склоништима, вештину у прикупљању огрева, ложење ватре и слично... «

Приредбе у Адашевцима понекад су биле на знатно вишем нивоу од извођења једночинки и рецитовања »врапца«. Било је то обично када би нека од личких пролетерских бригада стигла са линије фронта да се краће одмори и припреми за наредне акције. У сарадњи са културним одборима дивизи-

зиона и ескадрона, који су, такође, биваковали у Адашевцима, уз помоћ и подстицај подитичких комесара, коњаници и лички пролетери знали су припремити и извести програме који су се дуго памтили. Остало је забележено да су успешно приказивани прави позоришни комади, Нушићеви »Аналфабета«, »Сумњиво лице«, »Народни посланик«, »Мува«, Веселиновићев »Бидо« и други.

Упоредо са културно-забавним радом није занемарено и описмењавање бораца. У Првој коњичкој владало је мишљење да нико не сме бити слеп код очију, што је значило да се неписменост мора искоренити. Формирани су аналфабетски течајеви и својски се запињало да се савлада обука, али и више од тога. Неписмене су обучавали њихови другови, углавном средњошколци и студенти. На крају су уследили испити да се стечено знање провери и потврди. Оцене су правично дељене и приговора није било. Описмењенима је, међутим, преостало да се и даље усавршавају и обогаћују сопствена знања. Коњаници - течајевци писменост су увежбавали и усавршавали писањем родбини и пријатељима да се похвале шта су научили.

Издавање зидних, цепних, дивизионских новина и бригадног листа временом је усавршавано и квалитет није изостао. У садржајном погледу новине су биле разнолике, у односу на прва издања графички дотераније и примамљивије за коњанике. Дописничка мрежа је проширена и својим новинама, како су их коњаници називали, дописе и остале прилоге упућивали су борци са положаја, из позадинских и осталих јединица и једва су чекали да се објаве. Неки су били несигурни у почетку, али су временом усавршавали смисао за писање и постављали искусни новинари. У коњичке јединице је допремана дневна штамба, више примерака »Борбе«, »Фронта« и листа Прве армије »За победу«. Поменути новине пажљиво су читане, неки прилози темељно проучавани и коришћени у политичкој настави. Будући да новина никада није било довољно, пажљиво су чуване, ишле су од руке до руке, са добро познатом поруком: Прочитај и дај другоме.

У јединицама Прве армије, а самим тим и у Првој коњичкој бригади, водило се рачуна да се достојно обележе и прославе значајне годишњице наше историје и шире. Прослављене су и годишњице формирања појединих бригада: Прве пролетерске, Осме црногорске ударне, Десете и Дванаесте крајишке ударне и других. Прва коњичка, иако се налазила у

тешким борбама само пола године, сасвим је доказала да је у свему дорасла старијим и далеко искуснијим пролетерским ударним бригадама. Она ће своју прву годишњицу прославити касније, у миру и слободи, чијем је извојевању дала огroman допринос.

Двадесет седма годишњица настанка Црвене армије свечано и радно је обележена у јединицама Прве коњичке. Политички комесари говорили су борцима о развоју Црвене армије, њеној борби против контрареволуционарних снага, после победе октобарске револуције, против интервенције међународне реакције, затим фашистичке Немачке и њених савезника. Коњаницима је објашњено тренутно стање на светским фронтима, напредовање јединица Црвене армије кроз Мађарску и на осталим правцима и приближавање срцу Немачке и Берлину. Истакнут је значај садејства јединица Црвене армије и Народноослободилачке војске у борби против заједничког непријатеља.

Свечано је прослављен, у јединицама Прве коњичке бригаде, 8. март, међународни празник жена. У дивизионима и ескадронима, у сремским селима у којима су биле јединице коњаника, одржана су пригодна предавања и разговори о историјском Дану жена, њиховој борби за равноправне односе у друштву и породици. У дивизионским и ескадронским новинама објављено је неколико чланака о учешћу жена у народноослободилачкој борби, њиховом јунаштву, самопрегору и раду у позадини фронта. Поводом свога празника, чланице АФЖ-а из сремских села и градова послале су више поклон-пакета хране и дарова, да се поделе најбољим борцима у јединицама на Сремском фронту. Неколико пакета је стигло и у коњичке дивизионе и ескадроне. Остало је запамћено да су међу дарованима били храбри командир вода Владо Дамјановић и командир ескадрона Душан Букић. Награђени су сматрали да је заслуга свих што су добили пакете и дарове су другарски поделили.

На достојан начин прослављена је четврта годишњица 27. марта, значајног датума у историји југословенских народа и народности. Борцима је тумачено како су избиле демонстрације у Београду и у више места широм наше земље, како је осуђено пактирање и сарадња ненародне владе Цветковић - Мачек са силама Осовине и одбачен Тројни пакт.

Уз пригодна предавања, разговоре и весеље, на Сремском фронту и у позадини прослављена је Светска омладинска не-

деља. Свечарских манифестација било је и у Првој коњичкој и младим борцима је тумачен смисао светског омладинског празника. Била је то прилика да се млади коњаници заветују да ће дати све од себе да се непријатељ брзо порази, рат заврши и завлада мир у целом свету.

Коњаници су свакодневно, у време затишја, знатан део времена посвећивали спортским активностима и стицању физичке кондиције. За бављење спортом постојали су доста повољни услови, најпре у Адашевцима, у којима су скоро редовно биваковала два дивизиона, Штаб бригаде, приштапске и позадинске јединице. Спортска занимања нису запостављена и у дивизиону на положају, заправо у јединицама чији се штаб налазио у Моровићу. Од тога су једино били изузети ескадрони који су се налазили на ватреној линији, у непосредном додиру са непријатељем, у извићању и патролирању у непријатељској позадини. Коњаници су волели фудбалске утакмице, формирали бригадне и дивизионске фудбалске тимове, међусобно се такмичили, а нису избегавали утакмице са тимовима личких и осталих бригада на Сремском фронту. Коњаници су радо увежбавали трчање на краћим и дужим стазама, скокове у даљину и висину, савлађивање разних препрека и остало. У поменутих дисциплинама, приликом такмичења постизали су завидне резултате. Омиљено је било бацање камена с рамена. Била је одмеравана снага и умеће са бацачима камена личких пролетерских бригада, који су по томе били познати и без премца на целом Сремском фронту.

Специфични коњички спорт био је нераздвајни део војне обуке и доступан једино борцима Прве коњичке бригаде. Команданти дивизиона, командири ескадрона, командири вода и десетари предузимали су мере да борци буду добро обучени у јахању, да умешно господаре коњима и задобијају њихову приврженост и послушност. У обуци је предочавано да седење на седлу не значи истинско јахање, да се стално мора имати на уму да је коњ практично борбено средство и да се умешно мора користити у сударима са непријатељем. Новодошли борци, чак и они који су мислили да знају јахати, интензивно су обучавани како се исправно седи на седлу и чврсто држи на коњу у касу и галопу, у време теренског јахања и савлађивања разних природних препрека. Коњаници су се највише прибојавали понашања коња приликом прескакања препона, ровова напуњених водом, тражили су објашњења како да их приволе да се не зауставе и устукну. На запитки-

вања знатижељних, одлични наставник Душан Каран стрпљиво је објашњавао да се коњ, приликом залета на препреку, не сме зауздавати због страха јахача, да се он тиме квари и одвраћа да не учини што реално може. Да би младим коњаницима подстакао самопоуздање, Каран је поуке завршавао узречицом: »Најпре срце пустите преко препреке и посао је завршен«. Од коњаника се тражило да се стицањем јахаћих вештина оспособе за супростављање нападачима, да се челиче да постану смели и одважни и у тренуцима када се нађу у безизлазним ситуацијама. Борбена обука и разноврсна спортска такмичења допринеће да у наредним тешким борбама покажу заиста изузетну снажљивост и јунаштво у обрачуну са непријатељем.